

INNOVATION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

THE INNOVATION ECONOMY

Electronic Scientific and Practical Journal

2025 / 5

@QMI_Instituti

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225 - uy

www.kstu.uz
www.ojs.qmii.uz

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

3-jild
5-son
oktabr, 2025

October 2025
Volume 3
Number 5

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА
Научно-практический
электронный журнал

THE INNOVATION ECONOMY
Electronic Scientific and Practical
Journal

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

ojs.qmii.uz

Muassis:

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi o'rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qarshi davlat texnika universiteti

Mas'ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Qarshi davlat texnika universiteti

Texnik muharrir:

F.F.Haqqulov, PhD

Qarshi davlat texnika universiteti

Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda
jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko'chasi 225-uy

Tel.: +998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Faks: +998 (75) 221 1395

E-mail: innoeconomic@qmii.uz

"Innovatsion iqtisodiyot" ilmiy - amaliy
O'zbekiston elektron jurnali ta'lim, fan va
innovatsiyalar Respublikasi Oliy vazirligi
huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi**
rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli
qarori bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar nashr etiladi:

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko'rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

Овчиников Виктор Николаевич - i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal
Universitet, Rossiya)

Солодовников Сергей Юревич - i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika
universiteti)

Сидиров Виктор Александрович - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)

Шевченко Игорь Викторович - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)

Kusainov Xalel Xaymullayevich - i.f.d., professor (Qozog'iston davlat texnologiya
universiteti)

Samandarzoda Iskandar Hakim - i.f.d., i.f.d., professor (SH.Shotemur nomidagi
Tojikiston agrar universiteti)

Гибадуллин Артур Артурович Национальный исследовательский университет

Московский энергетический институт Войнаш Сергей Александрович

Казанский приволжский (федеральный) университет

Пуляева Валентина Николаевна Финансовый университет при Правительстве
РФ

Морковкин Дмитрий Евгеньевич Финансовый университет при Правительстве
РФ

Садриддинов Манучехр Исмоиддинович Международный университет
туризма и предпринимательства Таджикистана, Душанбе

Перская Виктория Вадимовна директор Института исследований

международных экономических отношений, Финансовый университет при
Правительстве РФ

Молчанов Игорь Николаевич Профессор экономического факультета.

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова

Басова Мария Михайловна Заместитель декана факультета налогов, аудита и
бизнес-анализа Финансовый университет при Правительстве РФ

Чупин Александр Леонидович Заместитель декана экономического факультета
Российский университет дружбы народов имени П.Лумумбы

Незамайкин Валерий Николаевич Профессор кафедры финансов и кредита

Российский государственный гуманитарный университет

Никонорова Алла Владимировна Доцент кафедры экономической теории
Финансовый университет при Правительстве РФ

Дмитриева Ольга Александровна Доцент кафедры налогов и налогового
администрирования факультета налогов, аудита и бизнес-анализа

Финансовый университет при Правительстве РФ

Швец Юрий Юрьевич Лаборатория управления инновациями, Институт
проблем управления Российской академии наук

Колосова Елена Валерьевна Лаборатория управления инновациями,

Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова

Tahririyat Kengashi a'zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik

Bozorov Orifjon Shodiyevich - t.f.n., dotsent

Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor

Vaxabov Abduraxim Vasikovich - i.f.d., professor

Hakimov Obidjon Arzikulovich - i.f.d., professor

Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor

Xatamov Ochildi Qurbonovich - i.f.d., professor

Fayziyeva Shirin Shodmonovna - i.f.n., professor

Jumayeva GulruxJo'raqulovna - i.f.n., professor

Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent

Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor

Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Samiyeva Gulnoza Toxirovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aliqulov Azamat Tuyg'unovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aminov Fazlitdin Baxadirovich - i.f.n., dotsent

Xo'jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

October 2025

Volume 3

Number 5

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

ojs.qmii.uz

Franchayzing modeli asosida ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish va barqaror iqtisodiyotni rivojlantirish yoʻnalishlari

Nasimov Dilshodbek Hotam oʻgʻli, Xodjayev Anvar Rasulovich

Направления диверсификации производства и развития устойчивой экономики на основе франшизной модели

Насимов Дилшодбек Хотам угли, Ходжаев Анвар Расулович

Directions of production diversification and development of a sustainable economy based on a franchise model

Nasimov Dilshodbek Khotam ugli, Khodjayev Anvar Rasulovich

Received: September 7, 2025 Revised: September 10, 2025

■ Accepted: September 13, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** Mazkur maqolada franchayzing modeli iqtisodiy diversifikatsiya va barqaror rivojlanish jarayonlaridagi oʻrni tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, franchayzing mexanizmi xorijiy kapital va texnologiyalarni jalb etish, bozor risklarini kamaytirish, hududlararo iqtisodiy tengsizlikni qisqartirish hamda yangi ish oʻrinlari yaratish orqali iqtisodiyotning barqarorligini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, huquqiy-institutsional bazaning yetarlicha rivojlanmaganligi, moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligi va mahalliy tadbirkorlarning boshqaruv tajribasi yetarli emasligi muammolar sifatida qayd etilgan. Maqolada franchayzingning ESG (ekologik, ijtimoiy va boshqaruv) standartlari asosida joriy etilishi iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy barqarorlikni taʼminlashdagi muhim omil sifatida koʻrsatib oʻtilgan. Tadqiqot natijalari asosida Oʻzbekiston sharoitida franchayzing asosida diversifikatsiyani qoʻllab-quvvatlash boʻyicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.
- **Kalit soʻzlar:** franchayzing, diversifikatsiya, barqaror iqtisodiyot, huquqiy-institutsional asoslar, ESG standartlari, investitsiya.
- **Аннотация:** В данной статье анализируется роль модели франчайзинга в диверсификации экономики и устойчивом развитии. Результаты исследования показывают, что механизмы франчайзинга укрепляют экономическую стабильность за счет привлечения иностранного капитала и передовых технологий, снижения рыночных рисков, смягчения регионального экономического неравенства и создания новых рабочих мест. В то же время, в качестве ключевых проблем выделяются неразвитость правовой и институциональной базы, ограниченный доступ к финансовым ресурсам и недостаточный управленческий

опыт местных предпринимателей. В исследовании подчеркивается, что внедрение франчайзинга на основе стандартов ESG (экология, социальные вопросы и управление) является важнейшим фактором обеспечения не только экономической, но и экологической и социальной устойчивости. На основе полученных результатов разработаны практические рекомендации по поддержке диверсификации посредством франчайзинга в условиях Узбекистана.

- **Ключевые слова:** франчайзинг, диверсификация, устойчивая экономика, институционально-правовая база, стандарты ESG, инвестиции.
- **Abstract:** This article analyzes the role of the franchising model in economic diversification and sustainable development. The research findings indicate that franchising mechanisms strengthen economic stability by attracting foreign capital and advanced technologies, reducing market risks, mitigating regional economic disparities, and creating new jobs. At the same time, underdeveloped legal and institutional frameworks, limited access to financial resources, and insufficient managerial experience of local entrepreneurs are highlighted as key challenges. The study emphasizes that the implementation of franchising based on ESG (Environmental, Social, and Governance) standards is an essential factor in ensuring not only economic, but also ecological and social sustainability. Based on the results, practical recommendations are developed to support diversification through franchising in the context of Uzbekistan.
- **Keywords:** franchising, diversification, sustainable economy, legal-institutional framework, ESG standards, investment.

KIRISH

So'nggi yillarda global iqtisodiy taraqqiyotda diversifikatsiya jarayonlari muhim omil sifatida qaralmoqda. Chunki ishlab chiqarishni tor sohada saqlab qolish iqtisodiyotning inqirozlarga bardoshliligini pasaytiradi, resurslardan foydalanish samaradorligini cheklaydi hamda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka tahdid soladi. Shu jihatdan ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish barqaror iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim shartidir. Diversifikatsiya nafaqat ishlab chiqarishning yangi yo'nalishlarini ochishni, balki mavjud tarmoqlarda ham innovatsion yangilanishlarni amalga oshirishni talab etadi. Jahon iqtisodiy tajribasida ko'plab mamlakatlar iqtisodiy inqiroz davrlarida bir sohalariga haddan tashqari tayanib qolganligi sababli katta yo'qotishlarga duch kelgan. Masalan, ayrim davlatlar xomashyo eksportiga ortiqcha bog'lanib qolganligi sababli jahon bozorida narxlarning pasayishi ularning butun iqtisodiyotiga katta zarba bergan. Shu sababli diversifikatsiya milliy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Franchayzing modeli esa ushbu jarayonda samarali mexanizm sifatida maydonga chiqmoqda. Franchayzing nafaqat yangi tarmoqlarni rivojlantirish, balki mavjud ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va tadbirkorlik subyektlari o'rtasida kooperatsiyani mustahkamlash imkonini beradi. Ushbu tizim bozor iqtisodiyotining eng moslashuvchan va barqaror mexanizmlaridan biri sifatida tan olingan. Franchayzing brend, texnologiya, nou-xau va boshqaruv tizimlarini mahalliy tadbirkorlarga yetkazadi, ular esa shu

asosda o'z faoliyatini yo'lga qo'yadi. Natijada ishlab chiqarish faoliyatida yangilanishlar yuz beradi, yangi yo'nalishlar ochiladi va diversifikatsiya jarayoni tezlashadi.

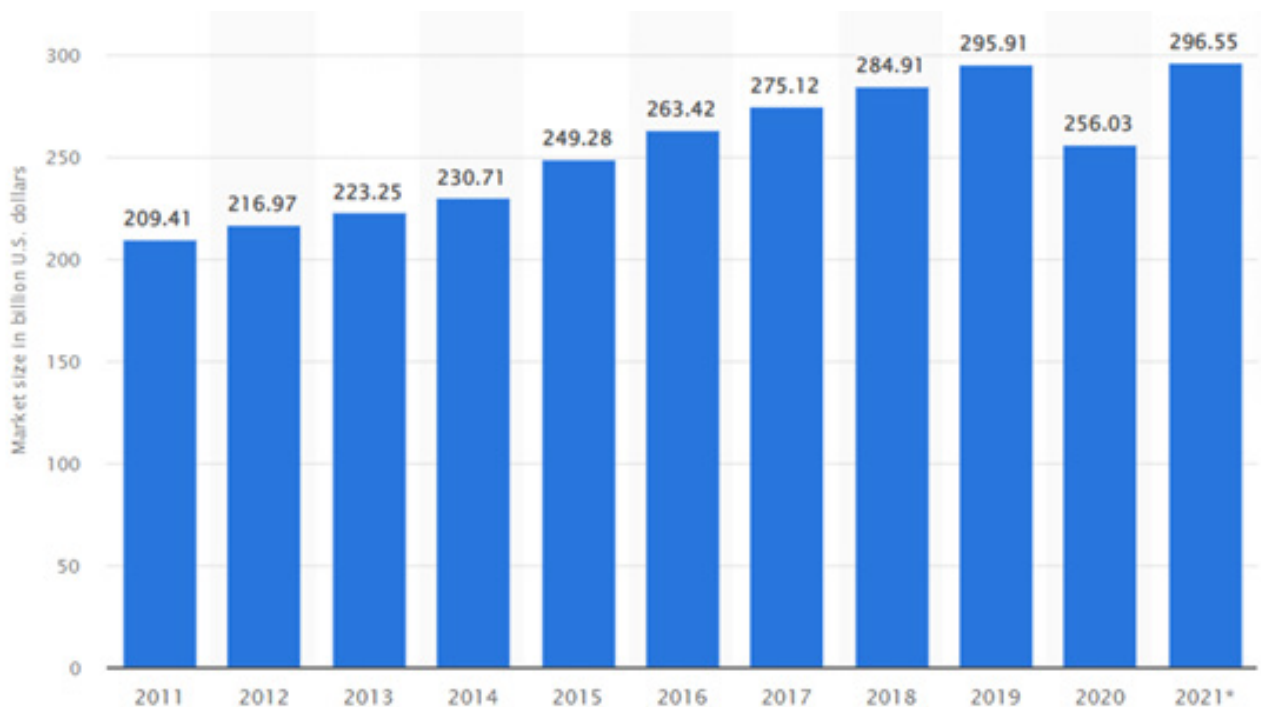
Franchayzing modeli birinchi navbatda kichik va o'rta biznesni rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Chunki mustaqil ravishda yangi ishlab chiqarish liniyasini yo'lga qo'yish katta risk va sarmoya talab qiladi. Franchayzing esa risklarni kamaytiradi, chunki franchayzing tayyor biznes modelini oladi va uni o'z hududida tatbiq etadi. Bu jarayon ishlab chiqarishni tor sohadan chiqarib, yangi tarmoqlarga yoyish imkonini beradi. Ayniqsa, innovatsion texnologiyalar, ekologik toza ishlab chiqarish usullari, raqamli xizmatlar kabi yo'nalishlar franchayzing asosida tezroq yoyiladi. Shu bois franchayzing modeli diversifikatsiya jarayonida kuchli katalizator sifatida namoyon bo'lmoqda.[1]

Xalqaro franshiza tizimlari global biznesning muhim qismi sifatida o'z o'rnini mustahkamlagan. Ushbu tizimlar brendlarni dunyo bo'ylab kengaytirish, yangi bozorlarni egallash va mahalliy iqtisodiyotlar bilan integratsiyalashish imkonini beradi. Biroq, bu jarayon o'ziga xos strategiyalar va e'tiborga molik qiyinchiliklarni talab qiladi. Xalqaro franshizalar faoliyatini kengaytirishda qo'llaniladigan uslubiy yondashuvlar va ularga ta'sir etuvchi omillar, shuningdek, sohada duch kelinadigan muammolar ushbu jarayonning murakkabligini ko'rsatadi.

1-rasm ko'rinib turibdiki, 2011-yilda franshiza bozorining hajmi 209,41 milliard AQSh dollarini tashkil etgan. 2012-yilda bu ko'rsatkich 216,97 milliard dollarga ko'tarilib, o'sish tendentsiyasining boshlanishini ko'rsatdi. 2013-yilda bozor hajmi 223,25 milliard dollarga yetdi, bu esa o'tgan yilga nisbatan 2,9% o'sishni anglatadi. 2014-yilda franshiza bozori 230,71 milliard dollarga yetib, yillik o'sish sur'ati 3,3% atrofida

bo'ldi. 2015-yilda bozor hajmi 249,28 milliard dollarga o'sdi, bu esa 8% ga yaqin sezilarli o'sishni ko'rsatadi. 2016-yilda bozor hajmi 262,42 milliard dollarga yetib, yillik o'sish 5,3% ni tashkil etdi. 2017-yilda franshiza bozori 275,12 milliard dollarga ko'tarildi, bu 4,8% o'sishni anglatadi. 2018-yilda

bozor 284,91 milliard dollar bilan o'zining barqaror o'sishini davom ettirdi, yillik o'sish sur'ati 3,6% bo'ldi. 2019-yilda franshiza bozori eng yuqori cho'qqisiga chiqib, 295,91 milliard dollarga yetdi, bu esa o'tgan yilga nisbatan 3,9% o'sishni ko'rsatdi.

1-rasm. Franshiza bozorining hajmi

Biroq, 2020-yilda bozor hajmi 256,03 milliard dollarga tushib ketdi, bu 13,5% ga yaqin pasayishni anglatadi. Bu pasayish, ehtimol, global pandemiya va iqtisodiy inqirozlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, chunki bu davrda ko'plab bizneslar, ayniqsa, franshiza tarmoqlari jiddiy qiyinchiliklarga duch keldi. 2021-yilda bozor hajmi 296,55 milliard dollarga ko'tarilib, o'tgan yilga nisbatan 15,8% o'sishni qayd etdi. Bu ko'rsatkich bozorning tiklanish jarayoniga kirganini va franshiza sanoatining barqarorligini namoyish etadi. Shu bilan birga, 2021-yilda umumiy iqtisodiy qiymat 780 milliard dollarga yetishi kutilmoqda, bu franshiza sanoatining AQSh iqtisodiyotidagi muhim o'rnini yana bir bor tasdiqlaydi.

2013-2019 yillar oralig'ida franshiza bozori 223,25 milliard dollardan 295,91 milliard dollarga o'sib, umumiy o'sish sur'ati 37,9% ni tashkil etdi. Bu davrda o'rtacha yillik o'sish sur'ati taxminan 5,2% bo'ldi, bu franshiza sanoatining barqaror va doimiy rivojlanishini ko'rsatadi. Ushbu o'sish tendentsiyasi franshiza modelining iqtisodiy samaradorligi va moslashuvchanligini ta'kidlaydi, ammo 2020-yildagi pasayish global iqtisodiy sharoitlarning soha faoliyatiga ta'sirini yaqqol namoyish etadi.[2]

Barqaror iqtisodiyotni shakllantirishda franchayzingning

ahamiyati bir necha jihatdan ko'rinadi. Birinchidan, franchayzing asosida diversifikatsiya iqtisodiy shoklarga chidamlilikni oshiradi. Chunki iqtisodiyot bir yo'nalishga qaram bo'lib qolmaydi, balki turli tarmoqlarga tarqaladi. Masalan, faqat neft-gaz eksportiga tayanib qolgan davlatlar jahon bozorida narxlar pasayganda katta yo'qotishga uchraydi, ammo ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, turizm, axborot texnologiyalari kabi sohalarga diversifikatsiya qilingan iqtisodiyot bunday xavflarga bardoshlilik ko'rsatadi. Ikkinchidan, franchayzing asosida yangi ishlab chiqarish quvvatlari yaratish bandlikni kengaytiradi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi, aholining daromad manbalarini ko'paytiradi va ijtimoiy tenglikka hissa qo'shadi. Uchinchidan, franchayzing orqali innovatsion rivojlanish tezlashadi. Chunki franchayzing tizimida ishlovchi brendlar odatda ilg'or texnologiyalarga asoslanadi. Bu texnologiyalar mahalliy ishlab chiqarishga kirib keladi va uni modernizatsiya qiladi. To'rtinchidan, franchayzing tizimi ko'pincha ekologik standartlarga amal qiladi, ya'ni atrof-muhitni muhofaza qilish talablari bilan uyg'unlashadi. Demak, franchayzing diversifikatsiya orqali nafaqat iqtisodiy, balki ekologik barqarorlikka ham xizmat qiladi.

O'zbekiston sharoitida ham franchayzing modelining imkoniyatlari keng. So'nggi yillarda respublikada iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, xizmat ko'rsatish sohasini kengaytirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Shu jarayonda franchayzing modeli samarali vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Hozirda O'zbekistonda franchayzing tizimi asosan kafe, restoran, chakana savdo, turizm kabi xizmat ko'rsatish sohalarida rivojlanmoqda. Ammo ishlab chiqarish sohalarida, xususan, yengil sanoat, oziq-ovqat, qurilish materiallari, farmatsevtika kabi yo'nalishlarda franchayzing asosida diversifikatsiya qilish imkoniyatlari keng. Masalan, xorijiy brendlar bilan hamkorlikda yangi ishlab chiqarish liniyalarini yo'lga qo'yish, mahalliy korxonalarni ularning texnologiyalari asosida ishlashga jalb qilish orqali nafaqat ichki bozor ta'minlanadi, balki eksport imkoniyatlari ham kengayadi.

Diversifikatsiya jarayonida franchayzingning asosiy afzalliklaridan biri risklarni kamaytirishdir. Chunki franchayzer va franchayzi o'rtasida risklar bo'linadi. Bu esa ishlab chiqarishning yangi yo'nalishlarini ochishda tadbirkorlarning xavfsizligini ta'minlaydi. Bundan tashqari, franchayzing tizimida marketing, boshqaruv, moliyaviy rejalashtirish kabi ko'plab muhim jarayonlar franchayzer tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Natijada franchayzi o'z hududida samarali faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga franchayzing brendlari xalqaro bozorlarga chiqishda ham yordam beradi. Bu esa milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi va barqaror rivojlanishga hissa qo'shadi. [3]

Shu bilan birga franchayzing asosida diversifikatsiya qilishda qator cheklovlar ham mavjud. Eng avvalo, normativ-huquqiy baza yetarlicha rivojlanmaganligi muammosi turibdi. Franchayzing bitimlarini ro'yxatdan o'tkazish, intellektual mulk huquqlarini himoya qilish, soliq imtiyozlarini belgilash kabi masalalarda huquqiy asoslarni takomillashtirish zarur. Ikkinchi cheklov moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligidir. Ko'plab tadbirkorlar franchayzing loyihalariga kirishga qiziqish bildirishadi, ammo bank kreditlari yoki investitsion manbalarga kirish qiyinligi ularni cheklaydi. Uchinchi muammo mahalliy tadbirkorlarning franchayzing boshqaruv mexanizmlarini yetarlicha o'zlashtirmaganligidir. Bu esa franchayzingni ishlab chiqarishda samarali tatbiq etishga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli davlat siyosati darajasida franchayzing asosida diversifikatsiyani qo'llab-quvvatlash, huquqiy asoslarni takomillashtirish, moliyaviy resurslarni kengaytirish va tadbirkorlarni o'qitish muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahon tajribasiga murojaat qilsak, franchayzing asosida diversifikatsiya qilish ko'plab davlatlarda muvaffaqiyatli natija bergan. Masalan, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari

franchayzing modeli orqali oziq-ovqat, kiyim-kechak, elektronika ishlab chiqarishda diversifikatsiyaga erishgan. AQSh va Yevropa davlatlarida esa franchayzing asosan xizmat ko'rsatish sohasida keng tarqalgan bo'lsa-da, keyinchalik ishlab chiqarish tarmoqlariga ham kirib kelgan. Bu jarayon nafaqat ishlab chiqarishni, balki innovatsion rivojlanishni ham tezlashtirgan. Demak, O'zbekiston uchun ham ushbu tajribadan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Fikrimizcha, franchayzing modeli ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish va barqaror iqtisodiyotni rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. U risklarni kamaytiradi, kapital va texnologiya oqimini ta'minlaydi, bandlikni oshiradi, innovatsiyalarni joriy etadi va ekologik barqarorlikni mustahkamlaydi. Shu bilan birga franchayzing asosida diversifikatsiya qilish uchun huquqiy, moliyaviy va institutsional asoslarni yanada takomillashtirish zarur. O'zbekiston sharoitida franchayzing asosida ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish iqtisodiy modernizatsiya va barqaror rivojlanishning muhim yo'nalishi sifatida qaralishi mumkin. Shu bois davlat siyosatida franchayzing tizimini qo'llab-quvvatlash, xorijiy brendlarni jalb qilish, mahalliy tadbirkorlarni o'qitish va moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish asosiy vazifalardan biri bo'lishi lozim. Shundagina franchayzing modeli milliy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va uni barqaror rivojlantirishda muhim mexanizm sifatida o'z o'rnini topadi.

Franchayzing modelining ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishdagi roli zamonaviy iqtisodiy jarayonlarda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Diversifikatsiya – bu ishlab chiqarishni bir yoki bir necha tor sohadan chiqarib, uni kengroq, turli tarmoqlar va yo'nalishlarga yoyish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash jarayonidir. Jahon amaliyotida diversifikatsiya siyosati iqtisodiy shoklar va inqirozlarga qarshi asosiy vositalardan biri sifatida qaraladi. Shu nuqtayi nazardan, franchayzing modeli ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishning eng samarali mexanizmlaridan biri sifatida ko'rilmogda. Chunki franchayzing o'zida tayyor biznes modeli, ilg'or texnologiyalar, brend qadriyati va boshqaruv uslublarini mujassam etadi hamda ularni mahalliy tadbirkorlarga transfer qiladi. Natijada yangi ishlab chiqarish yo'nalishlari tezroq va xavfsizroq shakllanadi, diversifikatsiya jarayoni tezlashadi va barqaror iqtisodiy rivojlanishga zamin yaratiladi.

Franchayzing modeli yangi ishlab chiqarish yo'nalishlarini qisqa muddatda joriy etish imkoniyatini beradi. Masalan, xalqaro oziq-ovqat va chakana savdo brendlari O'zbekiston yoki boshqa rivojlanayotgan mamlakat hududlariga kirib kelganda, ular nafaqat tayyor mahsulotlarni yetkazib beradi, balki mahalliy hududda ishlab chiqarish bazasini shakllantiradi. Bu jarayon franchayzing bitimlari orqali amalga oshadi va yangi ishlab chiqarish quvvatlarini

yaratadi. Shu tariqa hududiy diversifikatsiya yuz beradi. Masalan, poytaxtda shakllangan franchayzing tarmog'i qisqa vaqt ichida viloyatlarda ham ochilishi mumkin, bu esa ishlab chiqarishni hududiy kesimda kengaytiradi. Diversifikatsiyaning ushbu ko'rinishi iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi, chunki ishlab chiqarish bir necha hududga yoyiladi va iqtisodiy faollik notekis taqsimlanmaydi. Shuningdek, franchayzing modeli mahalliy tadbirkorlar uchun ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi. Boshqacha aytganda, franchayzing texnologik transfer mexanizmi sifatida ham xizmat qiladi. Masalan, xorijiy franchayzer o'z brendini mahalliy bozorga olib kirarkan, o'zining ishlab chiqarish texnologiyalari, boshqaruv usullari va xizmat ko'rsatish standartlarini ham franchayzi subyektlariga beradi. Mahalliy tadbirkor esa ularni o'z hududida qo'llaydi va shu orqali texnologiyalarni o'zlashtiradi. Bu esa ishlab chiqarishni turli tarmoqlarga yoyish, mahsulot sifati va samaradorligini oshirish imkonini beradi. Natijada diversifikatsiya nafaqat tarmoqlar kesimida, balki texnologik jihatdan ham yuz beradi. Bu jarayon iqtisodiyotda innovatsion faollikni kuchaytiradi va raqobatbardoshlikni oshiradi.[6]

Franchayzing asosida diversifikatsiya qilish jarayonida yana bir muhim jihat – bu risklarni bo'lishish mexanizmidir. "Risk sharing" deb ataluvchi ushbu mexanizm bozor xavf-xatarlarini franchayzer va franchayzi o'rtasida taqsimlashga asoslanadi. Masalan, mustaqil tadbirkor yangi ishlab chiqarish loyihasini o'zi boshlasa, u butun xavf-xatarlarga yolg'iz duch keladi. Ammo franchayzing tizimida u franchayzerning brendi, marketingi, texnologiyasi va boshqaruv tajribasidan foydalanadi. Bu esa uning risklarini kamaytiradi, chunki bozorni o'rganish, iste'molchilarga ishonch uyg'otish va sifat kafolatlarini franchayzer zimmasiga oladi. Shu bilan birga franchayzer ham o'z brendining xalqaro miqyosda rivojlanishini ta'minlash uchun franchayzi subyektlarini qo'llab-quvvatlashga intiladi. Natijada risklar ikki tomonlama taqsimlanadi va diversifikatsiya jarayoni nisbatan xavfsizroq amalga oshadi.

Franchayzing modelining ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishdagi yana bir roli shundaki, u kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarini jalb etadi. Diversifikatsiya ko'pincha yirik sarmoyadorlar qo'li bilan amalga oshiriladi, ammo franchayzing tizimi kichik tadbirkorlar uchun ham keng imkoniyat yaratadi. Chunki franchayzi bo'lish uchun odatda mustaqil ravishda butun ishlab chiqarish liniyasini yo'lga qo'yishga qaraganda ancha kam mablag' talab etiladi. Shu sababli kichik tadbirkorlar franchayzing orqali yangi tarmoqlarga kirib boradi va diversifikatsiya jarayonida faol ishtirok etadi. Bu esa iqtisodiy o'sishni ijtimoiy jihatdan ham barqaror qiladi, chunki ko'plab aholi qatlamlari tadbirkorlik faoliyatiga jalb etiladi.

Jahon tajribasida franchayzing modeli ishlab chiqarishni

diversifikatsiya qilishning samarali vositasi ekanligi ko'p marotaba isbotlangan. Masalan, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida oziq-ovqat, yengil sanoat va elektronika tarmoqlarida franchayzing asosida ishlab chiqarish kengaygan. Natijada bu mamlakatlar iqtisodiy barqarorlikka erishgan, ishsizlik darajasi kamaygan va eksport salohiyati oshgan. AQShda esa franchayzing dastlab xizmat ko'rsatish sohasida rivojlangan bo'lsa-da, keyinchalik ishlab chiqarishga ham kirib bordi va innovatsion rivojlanishga turtki berdi. Demak, franchayzing modeli ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishda nafaqat yangi tarmoqlarni ochish, balki mavjud tarmoqlarni modernizatsiya qilish uchun ham qulay vosita hisoblanadi.

O'zbekiston sharoitida ham franchayzingning ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishdagi roli sezilarli bo'lishi mumkin. Hozircha franchayzing asosan xizmat ko'rsatish sohasida keng rivojlanmoqda, lekin ishlab chiqarishda ham katta imkoniyatlarga ega. Masalan, yengil sanoatda xorijiy franchayzing brendlari bilan hamkorlik qilib, yangi ishlab chiqarish liniyalarini ochish, oziq-ovqat sanoatida franchayzing asosida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, farmatsevtikada xalqaro brendlar bilan hamkorlik qilish orqali yangi mahsulotlarni ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish mumkin. Bu jarayon ishlab chiqarishni turli tarmoqlarga yoyadi, eksport salohiyatini oshiradi va ichki bozorni sifatli mahsulotlar bilan ta'minlaydi.

Franchayzing modeli orqali amalga oshirilayotgan diversifikatsiyaning ijobiy ta'sirlaridan yana biri – hududiy rivojlanishdir. Masalan, franchayzing asosida yangi ishlab chiqarish korxonalari viloyatlarda ochilsa, bu nafaqat iqtisodiy faollikni oshiradi, balki hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutni kamaytiradi. Hududiy diversifikatsiya mamlakat iqtisodiyotining yanada barqaror bo'lishini ta'minlaydi. Chunki ishlab chiqarish faqat poytaxt yoki yirik shaharlarda emas, balki kichik shahar va qishloqlarda ham rivojlanadi. Shu orqali yangi ish o'rinlari yaratiladi, migratsiya bosimi kamayadi va ijtimoiy barqarorlik kuchayadi.[7]

Shuningdek, franchayzing modeli ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishda ekologik omillarni ham inobatga oladi. Ko'plab xalqaro franchayzing brendlari ESG standartlariga amal qiladi, ya'ni atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy mas'uliyat va korporativ boshqaruv tamoyillariga asoslanadi. Mahalliy franchayzi subyektlari ham ushbu standartlarga rioya qilishga majbur bo'ladi. Bu esa ishlab chiqarishda ekologik toza texnologiyalarning joriy etilishiga, chiqindilarni kamaytirishga va tabiiy resurslardan samarali foydalanishga olib keladi. Shu tariqa franchayzing nafaqat iqtisodiy, balki ekologik barqarorlikni ham ta'minlaydi.

Fikrimizcha, franchayzing modelining ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishdagi roli ko'p qirrali va keng ko'lamli. U yangi ishlab chiqarish yo'nalishlarini tezkorlik bilan joriy

etish, ilg'or texnologiyalar va boshqaruv uslublarini mahalliy tadbirkorlarga yetkazish, risklarni bo'lishish mexanizmini yaratish, kichik va o'rta biznesni jalb etish, hududiy rivojlanishni ta'minlash hamda ekologik standartlarni joriy etish orqali diversifikatsiya jarayonini samarali amalga oshiradi. Bu jarayon esa o'z navbatida barqaror iqtisodiyotni shakllantirishga xizmat qiladi. O'zbekiston sharoitida ham franchayzingning ushbu imkoniyatlarini to'liq ishga solish orqali ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va innovatsion rivojlanishni jadallashtirish mumkin. Shu bois franchayzing modeli nafaqat tijorat mexanizmi, balki milliy iqtisodiy strategiyaning muhim elementi sifatida qaralishi lozim.

Barqaror iqtisodiyotni rivojlantirish bugungi kunda barcha davlatlar uchun eng dolzarb vazifalardan biridir. Chunki global iqtisodiy tizim tobora murakkablashib bormoqda, bozor kon'yunkturasidagi o'zgarishlar, xalqaro moliyaviy inqirozlar, geosiyosiy beqarorlik va ekologik muammolar iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlashda jiddiy sinovlar tug'dirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish orqali iqtisodiy tizimni yanada mustahkamlash va uni turli omillar ta'siriga bardoshli qilish zaruriyati tug'iladi. Franchayzing modeli esa ushbu jarayonda muhim mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Chunki franchayzing nafaqat ishlab chiqarishni turli tarmoqlarga yoyadi, balki innovatsiyalarni joriy etadi, bandlikni kengaytiradi, hududiy rivojlanishni ta'minlaydi va ekologik standartlarga rioya qilishni talab qiladi. Shu bois franchayzing asosida diversifikatsiya qilish barqaror iqtisodiyotni rivojlantirishning samarali yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi. [8]

Birinci navbatda, franchayzing asosida diversifikatsiya iqtisodiyotni iqtisodiy shoklarga chidamli qiladi. Jahon tajribasidan ma'lumki, faqat bir yoki ikkita soha hisobiga rivojlanayotgan mamlakatlar global iqtisodiy inqiroz davrida katta zarar ko'radi. Masalan, xomashyo eksportiga ortiqcha tayanib qolgan davlatlar jahon bozorida narxlar pasayganda iqtisodiy inqirozga duch keladi. Ammo diversifikatsiya qilingan iqtisodiyotda ishlab chiqarish turli yo'nalishlarga tarqaladi, natijada bir sohada yuz bergan salbiy o'zgarishlar boshqa tarmoqlardagi ijobiy natijalar hisobiga qoplanadi. Franchayzing modeli esa bu jarayonni tezlashtiradi. Chunki franchayzing orqali yangi ishlab chiqarish yo'nalishlari qisqa muddatda yo'lga qo'yiladi, bozor xavf-xatarlari esa franchayzer va franchayzi o'rtasida bo'linadi. Demak, franchayzing nafaqat diversifikatsiyani amalga oshiradi, balki uni iqtisodiy shoklarga chidamli shaklda tashkil etadi. O'zbekiston sharoitida ham franchayzing modeli yordamida ishlab chiqarishning turli yo'nalishlarini rivojlantirish iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchi muhim yo'nalish – bu barqaror bandlik yaratishdir.

Franchayzing asosida ochilgan yangi ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish korxonalari mehnat bozorini sezilarli darajada kengaytiradi. Ayniqsa, kichik va o'rta tadbirkorlik franchayzing tizimida faol ishtirok etadi, bu esa aholining keng qatlamlari uchun ish o'rinlari yaratadi. Jahon amaliyotida franchayzing eng ko'p ishchi o'rinlari yaratuvchi biznes modellaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Masalan, AQShda franchayzing asosida faoliyat yuritayotgan korxonalar millionlab odamlarni ish bilan ta'minlamoqda. O'zbekistonda esa franchayzing asosan xizmat ko'rsatish sohasida rivojlanayotgan bo'lsa-da, uni ishlab chiqarish tarmoqlarida keng joriy etish bandlik darajasini yanada oshirishi mumkin. Masalan, yengil sanoat, oziq-ovqat, farmatsevtika, qurilish materiallari ishlab chiqarish sohalarida franchayzing asosida yangi korxonalar ochilishi minglab yangi ish o'rinlarini yaratadi. Bu nafaqat iqtisodiy barqarorlik, balki ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlaydi.

Uchinchi yo'nalish – innovatsion rivojlanishdir. Franchayzing modeli o'z mohiyatiga ko'ra texnologik transferni amalga oshiradi. Franchayzer o'z brendi bilan birga ilg'or texnologiyalarni, nou-xauni, boshqaruv uslublarini ham franchayziga beradi. Mahalliy tadbirkor esa bularni o'z hududida tatbiq etadi. Natijada innovatsiyalar hududlarga tezroq kirib boradi va ishlab chiqarishga integratsiya qilinadi. Bu jarayon iqtisodiy rivojlanishni tezlashtiradi va uning sifatini oshiradi. Chunki innovatsiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, mahsulot sifatini yaxshilaydi, resurslardan foydalanishni optimallashtiradi. Bundan tashqari, innovatsion rivojlanish milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ham oshiradi. Masalan, xalqaro bozorda muvaffaqiyatli raqobatlashish uchun zamonaviy texnologiyalarga ega bo'lish zarur. Franchayzing modeli esa bu texnologiyalarni tezkorlik bilan olib kirish va ularni ishlab chiqarishga tatbiq etish imkoniyatini beradi. O'zbekistonda innovatsion rivojlanishni jadallashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, franchayzing modeli bu borada muhim vosita bo'lishi mumkin. [9]

To'rtinchi yo'nalish – atrof-muhitni muhofaza qilish imkoniyatlarini kuchaytirishdir. Hozirgi kunda ekologik barqarorlik iqtisodiy barqarorlik bilan uzviy bog'liq. Chunki resurslarning cheklanganligi, iqlim o'zgarishi, chiqindilar muammosi global miqyosda dolzarb masalalarga aylangan. Shu sababli ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishda ekologik omillarni hisobga olish zarur. Franchayzing modeli bu jarayonda ham samarali vosita bo'lishi mumkin. Ko'plab xalqaro franchayzing brendlari ESG standartlariga amal qiladi. ESG – bu ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv tamoyillarini ifodalaydi. Bu standartlarga ko'ra, korxona nafaqat iqtisodiy foydani, balki ekologik xavfsizlikni va ijtimoiy mas'uliyatni ham ta'minlashi kerak. Franchayzing bitimlari orqali mahalliy tadbirkorlar ham ushbu standartlarga rioya

qilishga majbur bo'ladi. Natijada atrof-muhitni muhofaza qilish imkoniyatlari kuchayadi. Masalan, chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalari, energiya tejamkor uskunalari, resurslardan samarali foydalanish amaliyotlari franchayzing korxonalari orqali hududlarga kirib keladi. Bu esa nafaqat iqtisodiy, balki ekologik barqarorlikni ham ta'minlaydi.

Shuningdek, franchayzing asosida diversifikatsiya ijtimoiy barqarorlikni ham mustahkamlaydi. Chunki franchayzing nafaqat ish o'rinlari yaratadi, balki ijtimoiy xizmatlar sifatini oshiradi, aholining iste'mol madaniyatini o'zgartiradi va mahalliy ishlab chiqaruvchilarni global standartlarga moslashishga majbur qiladi. Bu jarayon aholining turmush darajasini yaxshilashga xizmat qiladi. Masalan, franchayzing asosida ochilgan oziq-ovqat korxonalari sifatli va xavfsiz mahsulotlar ishlab chiqaradi, franchayzing asosida tashkil etilgan dorixonalar esa aholiga yuqori sifatli farmatsevtika mahsulotlarini taqdim etadi. Shu orqali ijtimoiy barqarorlik mustahkamlanadi.

Jahon tajribasidan ko'rinib turibdiki, franchayzing asosida diversifikatsiya qilingan iqtisodiyotlar iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik barqarorlikka tezroq erishadi. Masalan, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari franchayzing asosida ishlab chiqarishni turli tarmoqlarga yoyib, nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki barqaror rivojlanishga ham erishdi. Yevropa davlatlari esa franchayzing orqali ekologik standartlarni joriy etib, yashil iqtisodiyot tamoyillarini rivojlantirdi. O'zbekiston uchun ham bu tajriba muhimdir. Chunki mamlakatda ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, barqaror bandlik yaratish, innovatsiyalarni joriy etish va ekologik barqarorlikni ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Shunday qilib, franchayzing asosida diversifikatsiya barqaror iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biridir. U iqtisodiyotni shoklarga chidamli qiladi, barqaror bandlik yaratadi, innovatsion rivojlanishni tezlashtiradi va atrof-muhitni muhofaza qilish imkoniyatlarini kuchaytiradi. Bu jarayon nafaqat iqtisodiy barqarorlikni, balki ijtimoiy va ekologik barqarorlikni ham ta'minlaydi. Shu sababli franchayzing modeli O'zbekiston sharoitida iqtisodiy modernizatsiya va barqaror rivojlanishning strategik vositasi sifatida qaralishi lozim. Agar ushbu imkoniyatlar to'liq ishga solinsa, mamlakat iqtisodiyoti nafaqat tezkor o'sishga, balki uzoq muddatli barqaror rivojlanishga ham erishadi.[10]

TAHLIL VA NATIJALAR

Franchayzing modeli bugungi kunda iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi, hududlar o'rtasida iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish va aholining turmush darajasini oshirishda muhim mexanizmlardan biri sifatida qaralmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, franchayzing asosida amalga

oshiriladigan diversifikatsiya bir qator ustuvor afzalliklarni beradi, shu bilan birga, u turli cheklovlar va muammolar bilan ham yuzlashadi. Shu sababli, ushbu mexanizmi samarali qo'llash uchun davlat siyosati, huquqiy asoslar va mahalliy tadbirkorlarning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Franchayzing modeli eng avvalo kapital va texnologiya oqimini ta'minlaydi. Xorijiy brendlar mahalliy bozorga kirar ekan, ular bilan birga ilg'or boshqaruv texnologiyalari, marketing uslublari va ishlab chiqarish standartlari ham olib kelinadi. Bu esa mamlakatda ishlab chiqarishning zamonaviylashishiga, raqobatbardoshlikning oshishiga hamda yangi mahsulot va xizmatlarning tezkor joriy etilishiga yordam beradi. Masalan, dunyo miqyosida keng tarqalgan franchayzing tarmoqlari – fast-fud, savdo va xizmat ko'rsatish sohaslarida faoliyat yurituvchi kompaniyalar – o'zining aniq ishlash standartlari orqali mahalliy bozorga tezda moslashadi. Shu bilan birga, ular ishlab chiqarishning samaradorligini oshirishga ham katta hissa qo'shadi.

Franchayzingning ikkinchi muhim ustunligi – bozor risklarini kamaytirish. Yangi tadbirkorlik faoliyatini boshlash, odatda, yuqori xavf bilan bog'liq bo'ladi. Chunki yangi brendni shakllantirish, marketing strategiyasini ishlab chiqish, iste'molchilarni jalb qilish va ishlab chiqarish zanjirini yo'lga qo'yish katta vaqt va mablag' talab etadi. Franchayzing tizimi esa bu xavflarni sezilarli darajada kamaytiradi. Chunki franchayzing doirasida faoliyat yuritayotgan tadbirkor allaqachon xalqaro bozorda sinovdan o'tgan brend va biznes modelga tayanadi. Bu esa bozorga tezroq kirish imkoniyatini yaratadi va muvaffaqiyat ehtimolini oshiradi. Shu sababli franchayzing yangi ishbilarmonlar uchun xavfsizroq va ishonchliroq yo'l sifatida qaralmoqda.

Uchinchi afzallik – hududiy barqarorlikni ta'minlash. Franchayzing orqali viloyatlarda ishlab chiqarishning diversifikatsiya qilinishi iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishga xizmat qiladi. Masalan, poytaxt va yirik shaharlarda to'plangan ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish imkoniyatlari franchayzing tarmoqlari orqali chekka hududlarga ham kirib boradi. Bu esa mintaqalar o'rtasida iqtisodiy imkoniyatlarning teng taqsimlanishiga, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga hamda ichki bozorning yanada kengayishiga yordam beradi. Hududlarda franchayzing asosida ochilgan korxonalar aholi uchun yangi ish o'rinlari yaratadi, mahalliy xomashyo va resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi.

To'rtinchi afzallik – ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash. Franchayzing doirasida yaratiladigan yangi ish o'rinlari mehnat bozorini kengaytiradi, ishsizlik darajasini pasaytiradi va aholining daromad manbalarini ko'paytiradi. Shu bilan birga, franchayzing asosida faoliyat yurituvchi korxonalar mahalliy aholi uchun yangi kasbiy ko'nikmalar va malakalarni

shakllantirish imkoniyatini yaratadi. Bu jarayon ijtimoiy guruhlar o'rtasida iqtisodiy farqlarni kamaytiradi hamda aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytiradi. Ayniqsa, yoshlar va ayollar uchun franchayzing asosida yangi biznes imkoniyatlari ochilishi ularning jamiyatdagi iqtisodiy faoliyatini kengaytiradi.

Biroq, franchayzing asosida diversifikatsiyani amalga oshirishda bir qator cheklolar ham mavjud. Birinchi navbatda, normativ-huquqiy bazaning yetarlicha rivojlanmaganligi muammosi mavjud. Franchayzing bo'yicha shartnomalar, litsenziya, intellektual mulk huquqlari va soliqqa oid tartibotlar ko'plab mamlakatlarda, jumladan, O'zbekistonda ham to'liq takomillashmagan. Bu esa franchayzingni keng joriy etishda huquqiy muammolarni yuzaga keltiradi. Ikkinchi cheklov – moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligi. Ko'plab kichik va o'rta biznes subyektlari franchayzing litsenziyalarini xarid qilish yoki franchayzing tarmog'iga qo'shilish uchun yetarli moliyaviy imkoniyatga ega emas. Shu bois, franchayzingning keng joriy etilishi uchun imtiyozli kreditlar, davlat kafolatlari va investitsion fondlarning yaratilishi zarur.

Uchinchi muammo – mahalliy tadbirkorlarning franchayzing boshqaruv mexanizmlarini to'liq o'zlashtirmaganligi. Franchayzing o'zining qat'iy boshqaruv standartlari, marketing siyosati va moliyaviy nazorat tizimiga ega bo'ladi. Shu sababli, franchayzing tizimida ishlashni boshlagan tadbirkorlar ko'pincha bu standartlarga to'liq amal qilishda qiyinchiliklarga duch keladi. Mahalliy tadbirkorlarning menejment, marketing va moliya sohasidagi bilim va ko'nikmalari yetarli darajada bo'lmasa, franchayzing samaradorligi pasayadi.

Shu bois, davlat siyosati darajasida franchayzing asosida diversifikatsiyani qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Avvalo, franchayzing bo'yicha huquqiy asoslarni takomillashtirish, franchayzing shartnomalarini xalqaro standartlarga moslashtirish zarur. Bundan tashqari, franchayzingni moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish, imtiyozli kreditlar va davlat kafolatlarini kengaytirish lozim. Shu bilan birga, franchayzingni rivojlantirishda xalqaro brendlarni jalb qilish, mahalliy tadbirkorlarni o'qitish va malakasini oshirish dasturlarini amalga oshirish ham dolzarb masala hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, franchayzing asosida diversifikatsiya iqtisodiyot uchun muhim strategik imkoniyatlarni taqdim etadi. U kapital va texnologiya oqimini ta'minlaydi, bozor risklarini kamaytiradi, hududiy va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, uning samarali rivojlanishi uchun huquqiy, moliyaviy va boshqaruv muammolarini hal etish talab etiladi. Agar ushbu yo'nalishlarda tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilsa, franchayzing modeli mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida asosiy tayanchlardan

biriga aylanishi mumkin.

Xulosa. Franchayzing modeli bugungi kunda global iqtisodiyotning muhim mexanizmlaridan biri sifatida tan olinmoqda. Bu model nafaqat kichik biznesni rivojlantirish, balki ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va jamiyatda ijtimoiy hamda ekologik muvozanatni yaratishda ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda ham franchayzing so'nggi yillarda tobora dolzarb mavzu bo'lib, uni turli sohalarida joriy etish bo'yicha ilmiy-nazariy asoslar ishlab chiqilmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, franchayzing modeli barqaror iqtisodiyotni rivojlantirishda samarali vosita bo'lib, u to'rt asosiy yo'nalishda muhim ahamiyat kasb etadi: ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, bozor risklarini kamaytirish, huquqiy-institutsional asoslarni mustahkamlash va ekologik hamda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash.

Birinchidan, franchayzing ishlab chiqarishni turli tarmoqlarga yoyish orqali iqtisodiy risklarni kamaytiradi. Bir mamlakat yoki hudud faqat bitta soha yoki mahsulot turiga tayanib qolsa, global bozordagi narx tebranishlari yoki iqtisodiy inqirozlar bu hududga katta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, faqat paxta yoki gaz eksportiga bog'liq bo'lish mamlakatni tashqi xavflarga ochiq qilib qo'yadi. Franchayzing esa turli yo'nalishlarda, jumladan, savdo, xizmat ko'rsatish, sanoat ishlab chiqarishi va qishloq xo'jaligida ham yangi korxonalar ochish imkonini beradi. Bu esa iqtisodiy barqarorlikning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Diversifikatsiya nafaqat iqtisodiy shoklarga chidamlilikni oshiradi, balki yangi sohalarida innovatsiyalarni joriy etishga ham zamin yaratadi. Ikkinchidan, barqaror iqtisodiyotni shakllantirish uchun franchayzing nafaqat xizmat ko'rsatish, balki sanoat ishlab chiqarish sohalarida ham keng tatbiq etilishi zarur. Ayni paytda O'zbekistonda franchayzing asosan umumiy ovqatlanish, savdo va xizmat ko'rsatish sohalarida faol rivojlanmoqda. Ammo sanoat ishlab chiqarishida franchayzing mexanizmlaridan yetarlicha foydalanilmayapti. Masalan, yirik xalqaro avtomobil ishlab chiqaruvchilar, qurilish materiallari ishlab chiqaruvchilar yoki farmatsevtika kompaniyalari franchayzing asosida ishlab chiqarish liniyalarini hududlarga joylashtirsa, bu sohaning samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Shu orqali mahalliy hududlarda yangi texnologiyalar joriy qilinadi, xalqaro sifat standartlari tatbiq etiladi va mahalliy resurslardan samarali foydalaniladi.

Uchinchidan, O'zbekiston sharoitida franchayzing asosida diversifikatsiyani keng joriy etish uchun huquqiy va institutsional asoslarni mustahkamlash dolzarbdur. Ayni paytda franchayzing munosabatlarini tartibga soluvchi qonun va normativ-huquqiy hujjatlar mavjud bo'lsa-da, ular yetarli darajada mukammal emas. Shu sababli franchayzing shartnomalarining huquqiy kuchini oshirish, litsenziyalash

jarayonlarini soddalashtirish, intellektual mulk huquqlarini kafolatlash hamda soliqqa oid imtiyozlarni kengaytirish zarur. Bundan tashqari, franchayzingni moliyalashtirish bo'yicha maxsus mexanizmlarni ishlab chiqish – imtiyozli kreditlar, davlat kafolatlari va franchayzing investitsiya fondlarini yaratish – tadbirkorlarning franchayzing tarmog'iga qo'shilish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, mahalliy tadbirkorlarning boshqaruv, marketing va moliya bo'yicha bilimlarini oshirish ham muhim vazifa hisoblanadi.

To'rtinchidan, franchayzingni ESG (Environmental, Social, Governance) standartlari asosida joriy etish nafaqat iqtisodiy, balki ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlaydi. Bugungi global iqtisodiy sharoitda barqarorlik tushunchasi faqat iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan cheklanib qolmaydi, balki ekologik muhofaza, ijtimoiy adolat va korporativ boshqaruvning shaffofligini ham o'z ichiga oladi. Franchayzing tarmoqlarida ekologik toza texnologiyalardan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, energiya samaradorligini oshirish orqali atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish mumkin. Shu bilan birga, franchayzing asosida yaratilgan yangi ish o'rinlari aholining turli qatlamlarini, jumladan, yoshlar va ayollarni iqtisodiy faoliyatga keng jalb etadi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikning mustahkamlanishiga olib keladi.

Xalqaro tajribaga murojaat qilsak, franchayzing modeli rivojlangan davlatlarda iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri sifatida qaraladi. Masalan, AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya va Janubiy Koreyada franchayzing nafaqat xizmat ko'rsatish, balki ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi va farmatsevtika sohalarida ham keng joriy etilgan. Bu davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, franchayzing orqali hududiy iqtisodiy tengsizliklarni kamaytirish, bandlikni oshirish va eksport salohiyatini rivojlantirish mumkin. O'zbekiston uchun ham ushbu tajribadan foydalanish, xalqaro franchayzing assotsiatsiyalari bilan hamkorlik qilish, xorijiy brendlarni jalb etish va milliy brendlarni franchayzing asosida eksport qilish strategik ahamiyat kasb etadi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Nasimov Dilshodbek Hotam o'g'li; Buxoro Davlat universiteti; Iqtisodiyot va turizm fakulteti; Bank ishi talim yo'nalishi talabasi / Насимов Дилшодбек Хотам оглы; Бухарский государственный университет; Факультет экономики и туризма; Студент кафедры банковского дела / Nasimov Dilshodbek Hotam oglu; Bukhara State University; Faculty of Economics and Tourism; Student of the Banking Department

► Nasimov_12@gmail.com

■ ORCID: 0009-0002-3469-3098

2. Xodjayev Anvar Rasulovich, Buxoro Davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi, i.f.f.d (PhD) / Ходжаев Анвар Расулович, преподаватель кафедры экономики Бухарского государственного университета, доктор экономических наук / Khodjaev Anvar Rasulovich, lecturer at the Department of Economics at Bukhara State University, Doctor of Economics

► anikxodja1989@gmail.com

■ ORCID: 0000-0001-8662-759X

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Drucker, P. F. (1985). **Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles**. New York: Harper & Row.
- [2]. Marshall, A. (1920). **Principles of Economics** (8th ed.). London: Macmillan.
- [3]. Schumpeter, J. A. (1934). **The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle**. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- [4]. International Franchise Association (IFA). (2021). **Franchise Business Economic Outlook 2021**. Washington, DC: IFA.
- [5]. Kaufmann, P. J., & Dant, R. P. (1999). Franchising and the domain of entrepreneurship research. **Journal of Business Venturing*, 14*(1), 5–16. [[https://doi.org/10.1016/S0883-9026\(97\)00095-5](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(97)00095-5)] (<https://doi.org/10.1016/S0883-9026%2897%2900095-5>)
- [6]. Mendelsohn, M. (2004). **The Guide to Franchising** (7th ed.). London: Thomson Learning.
- [7]. Shane, S. A. (1996). Hybrid organizational arrangements and their implications for firm growth and survival: A study of new franchisors. **Academy of Management Journal*, 39*(1), 216–234. [<https://doi.org/10.2307/256636>] (<https://doi.org/10.2307/256636>)
- [8]. U.S. Department of Commerce. (2019). **Franchising in the U.S. Economy: Economic Impact Study**. Washington, DC.
- [9]. World Bank. (2020). **World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains**. Washington, DC: World Bank Publications.
- [10]. OECD. (2018). **OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2019**. Paris: OECD Publishing.

Menejment va
marketing

Менеджмент и
маркетинг

Management and
Marketing